

ПРОБЛЕМА АДАПТИВНОСТІ ВУЛИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МІСТА (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

М. О. Жигайло. Проблема адаптивності вуличного мистецтва в соціокультурному просторі міста (український контекст)

Розглянуто варіативність інтерпретації вуличного мистецтва в контексті міського простору. Визначено специфіку побутування street art на сучасному етапі дослідження. Виявлено, що, попри часткову гуманізацію міського середовища, проблема адаптивності вітчизняного вуличного мистецтва залишається невирішеною. Окреслено перспективні напрями інтеграції урбан-арту в культурний ландшафт українського міста: диференціація — розмежування на законодавчому рівні понять «вуличне мистецтво» і «вандалізм»; використання урбан-арту в проектуванні міського простору та створенні бренду міста; «оцифрування» санкціонованих об'єктів вуличного мистецтва та включення їх до туристичних маршрутів; проведення урбан-фестивалів тощо.

Ключові слова: вуличне мистецтво, street art, public art, адаптивність, вандалізм, соціокультурний простір міста.

M. Zhyhailo. The problem of adaptivity of the street art into social and cultural environment of the city (Ukrainian context)

The purpose of the article is to carry out culturologic comprehension of the adaptivity of the street art into social and cultural environment of the Ukrainian city and to define the directions of the city environment humanization.

The topicality of the article. The street art became the inherent part of the social and cultural environment of the city, the ground for artistic self-expression, visual ring for discussions, conflicts and a means for promotion and branding of the city. Despite the humanization of the city environment, the issue of adaptivity of the street art into social and cultural environment of the city remains still urgent and open.

The methodology is based on application of the hermeneutic interpretation (to define the notion of the “street art” at the modern stage of research), comparative analysis (with the purpose to detect the peculiarities of the process of the street art integration into the cultural landscape of the city environment), structural and functional method (to clarify the prospective adaptation directions of

the urban art into the urban cultural environment), axiological approach (to define the role of the street art in the cultural and artificial development of the city). The central position in the research is allotted to culturological approach allowing to clarify the specific features of the street art adaptivity into social and cultural environment of the city, to reveal the peculiarities of the multicultural city environment formation.

The scientific novelty lies in theoretic comprehension of the process of the street art adaptivity into social and cultural environment of the city and detection of the priority ways of the urban art integration into the cultural matrix of the city.

The results. Variability of the street art interpretation in the context of the city environment was considered. The specifics of the street art existence at the modern stage of the research was defined. The prospective directions of the urban art integration into the cultural landscape of the city was traced: differentiation at the legislative level of the notions “street art” and “vandalism”, application of the urban art in design of the city environment and creation of the city brand, application of the information and communication technologies in creation of the artistic objects, tourist guides, etc.

The practical significance. The research results may be used in training the higher education applicants in the social and art fields of knowledge, for example, lecture materials of the disciplines aimed at the study of XXI century culture, mass culture, urban science, etc.

Keywords: street art, public art, adaptivity, vandalism, social and cultural environment of the city.

Постановка проблеми. Репрезентативним явищем сучасного цивілізаційного розвитку є протидія двох тенденцій — глобалізації та трайбалізації. Як зазначає вітчизняний дослідник В. Личковах (2010), «якщо глобалізація пов'язана з формуванням планетарної, ноосферної, урбаністичної цілісності людства, то трайболізація (дослівно «племінне подрібнення») означає рух до етнонаціональної ідентичності, аж до етнічного партикуляризму й автаркії» (с. 49). Інтенсифікація процесів глобалізації детермінує «всотування» нових кодів у культурну

* This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

матрицю світу, народу, людини. Трайболізація ж тяжіє до усталених, історично сформованих та ціннісно прийнятних соціальних спільнот форм культуротворчості. Генеза культурного ландшафту українського міста, а саме становлення та сприйняття вуличного мистецтва, є віддзеркаленням означених світових тенденцій. Культурологічне осмислення адаптивності вуличного мистецтва в соціокультурний простір міста дозволяє з'ясувати специфіку означеного явища, виявити особливості формування мультикультуральності міського середовища.

Актуальність теми. Візуальний простір міста є динамічною структурою, яка слугує аксіологічною шкалою суспільних інтересів, уподобань, протиріч і викликів у добу глобалізаційних зрушень. Вуличне мистецтво стало невіддільною частиною соціокультурного простору міста, візуальним локусом, панорамою за вікном і туристичною принадою. Із розширенням географії графіті, муралів та інших видів street art від великих міст до містечок і сіл, зростає й увага науковців до цього феномену. Вітчизняна дослідниця К. Станіславська (2016) констатує, що стріт-арт нині — це одна з найактуальніших форм художнього самовираження в усьому світі, невіддільна частина міської культури і способу життя (с. 113). Т. Манко (2004) відзначає, що «сучасне мистецтво графіті віддзеркалює оточуючий світ... від Лос-Анджелеса до Барселони, від Стокгольма до Токію, від Мельбурна до Мілана, стіни слугують живильним середовищем для графічних форм...».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До теми вуличного мистецтва зверталися Ж. Бодрійяр, Р. Хайме, С. Гаррінгтон, Л. Чаффі, Ф. Гевін, Дж. Гольдштейн, К. Хундертмарк, Дж. Марціані, Р. Палмер, Р. Карстен, Н. Ріггл, Д. Робінсон, Дж. Росс, А. Шварцман, К. Вальде, Т. Манко та ін. Вітчизняні дослідження феномену вуличного мистецтва ґрунтуються на аналізі західноєвропейської та американської наукової думки: З. Кайс («Залучення соціальних інститутів до графіті-дискурсу як шлях подолання вандалізму», 2013 р.), Б. Гаврилюка («Український мурал-арт у контексті світового мистецтва», 2018 р.), І. Гаврилаша («Муралі та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності», 2018 р.), К. Станіславської («Тенденції розвитку художнього графіті у Європі у XX–XXI століттях», 2010 р.; «Мистецько-видовищні форми сучасної культури», 2016 р.). Деякі питання адаптивності та гуманізації міського середовища розглянуто в працях В. Мироненка, Ю. Демидюк («Развитие идей адаптивности в

современной городской среде», 2013 р.), В. Маланюк («Сучасні тенденції у дизайні міського середовища», 2015 р.). Проблеми трансформації міського простору висвітлені в колективній монографії за редакцією К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої («Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін», 2017 р.). Більшість досліджень, присвячених трансформації міського простору, ґрунтуються на залученні соціологічного підходу, методах архітектурного проектування тощо. Проте проблема інтеграції вуличного мистецтва в соціокультурний ландшафт міста крізь призму культурологічного підходу висвітлена недостатньо повно.

Мета статті — здійснити культурологічне осмислення адаптивності вуличного мистецтва в соціокультурний простір українського міста та визначити напрями гуманізації міського середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині вуличне мистецтво або стріт-арт (street art) активно інтегрується в культурну матрицю міста, трансформує її, створює нові пласти мистецько-видовищних форм, діалогізує з суспільством, конфронтує з ним і слугує майданчиком для художнього самовираження. К. Станіславська (2016) відзначає, що «як мистецький феномен, стріт-арт має художні форми втілення, естетичну цінність, систему виражальних засобів, глибоку образність, знаковий код і символіку, художній контекст і підтекст, володіє розгалуженою системою стилів і напрямів та професійним інструментарієм» (с. 113). Залежно від техніки виконання виокремлюють такі форми стріт-арту, як муралі, графіті, стікер-арт, спреї-арт, фотошпалери, в'язане графіті, мозаїки, шаблонне графіті, світлодіодне мистецтво тощо. Найпоширенішими з них є графіті та муралі. Зважаючи на ступінь інституалізації, вуличне мистецтво умовно поділяють на власне вуличне мистецтво (street art) як стихійну діяльність і публічне мистецтво (public art) — санкціоновану міською владою творчу ініціативу.

К. Хундертмарк (2003) відзначає, що останнім часом вуличне мистецтво розширює свої творчі горизонти завдяки виникненню нових гібридних форм, а митці використовують нові техніки для створення власної індивідуальної іконографії. Автор висновує, що стріт-арт захопив усі найбільші міста світу. Так, зокрема, Ж. Бодрійяр (2004) констатує: завдяки санкціонованому вуличному мистецтву Нью-Йорк «перетворюється на мистецьку галерею, а мистецтво знаходить нове поле для маневру в міському середовищі». Українські міста активно

долучаються до нових форм трансформації міського середовища.

Стихийне, несанкціоноване вуличне мистецтво є неоднозначним та дискусійним явищем, яке подолало стадію категоричного заперечення, зіткнулося з суперечливим ставленням, набуло нових кількісних та якісних характеристик. Однією з найактуальніших проблем є адаптивність вуличного мистецтва в соціокультурний простір міста. В означеному контексті адаптивність (від. лат. *adapto* — пристосовувати) слід розуміти як процес інтеграції, пристосування певного явища до умов середовища. Рівень адаптивності залежить від таких соціокультурних маркерів, як розмежування, інтерпретація, інтеграція.

Наразі вітчизняне вуличне мистецтво лише частково подолало лінію розмежування, отождолення з проявом девіантної поведінки, вандалізмом. Так, зокрема, «субкультура графіті за два десятиліття відносного процвітання зуміла виробити усі необхідні життєві атрибути: ідеологію, стилі, тактику і стратегію робіт, концептуальні основи для розвитку нових течій; графіті пройшло повний цикл — від виникнення і розповсюдження, канонізації багатьох його проявів і створення законів жанру до рівня глобального тренду і виходу з тіні ряду анонімних графітістів, що отримали визнання і статус “зірок”» (Станіславська, 2010, с. 182).

В українському суспільстві, як серед громадян, так і в науковій спільноті, творча активність вуличних митців не є табуованою, проте ідентифікаційні мітки антигуманності означеного явища актуальні і поширені.

Так, З. Кайс (2013) відзначає, що «не можна заперечити, що продукти графіті-практики є вандалістичними за своєю формою» (с. 33). Науковиця, аналізуючи роль графіті як урбаністичного феномену, констатує, що «деякі дослідники називають розповсюдження графіті в містах барометром занепаду громадянськості, “візуальним забрудненням” (*visual pollution*) та “страшним декором руїни” (*fearful decor of ruins*) (Леонард Кригель), деякі вбачають у практиці графіті прелюдію до радикальніших відкритих дій (Девід Лей, Роман Цибрівський), але неможливо сперечатися з тим, що графіті роблять місто впізнаваним» (Кайс, 2013, с. 35). На думку К.-Д. Ломбард (2012), підтримка та сприйняття графіті є свідченням зростання ролі ліберальних політичних кіл, хоча значення цього явища є незмінним — воно є злочином. І. Гаврилаш (2018) зазначає, що «переважна більшість практиків графіті, котрі, акцентуючи,

що для них це передусім мистецтво, визнають, що інколи завдають своєю творчістю значних збитків місцевому бюджету» (с. 240).

Останнім часом викристалізовується тенденція отождолення вуличного мистецтва з візуальним шумом — різновидом міського забруднення, до якого належать рухомі чи статичні об'єкти, які не відповідають загальній стилістиці міста або його частини та не мають культурно-мистецької й естетичної цінності. Найчастіше прикладом візуального шуму, що спотворює та засмічує місто, слугує рекламна продукція, проте часто до цього переліку потрапляють об'єкти вуличного мистецтва.

Попри праці, у яких відзначається конструктивна культуротворча роль урбан-арту, все ж панівною є неоднозначність суспільного визначення цього феномену. Це, водночас, трансформує процес адаптивності вуличного мистецтва в соціокультурний простір міста в напівлегальну / частково легальну форму, залишає *street art* суголосним маргінальності, субкультурності, опозиційності владним структурам та суспільству загалом.

Однак потребує уточнення проблема інтерпретації — визначення критеріїв оцінки об'єктів несанкціонованої, стихійної діяльності, розмежування на законодавчому рівні понять «вандалізм» та «вуличне мистецтво», створення у містах спеціалізованих комісій, залучення фахівців до моніторингу, фіксації та означення об'єктів творчої діяльності. Це підкреслює у своїх дослідженнях З. Кайс (2013) та відзначає, що «в умовах сучасного мультикультуралізму суспільство та деякі його феномени потребують часткової інституціалізації, як способу залучення маргінального явища до системи суспільства» (с. 36).

Характерною ознакою розвитку стріт-арту є внутрішня протидія, у межах якої особи, які визначають себе представниками урбан-арту, завдають шкоди об'єктам вуличного мистецтва. Прикладом явища «опозиції в опозиції» стала творчість харківського вуличного митця Гамлета Зіньківського. Після багатьох років конфронтації з муніципальною владою, роботи Гамлета перестали видаляти комунальні служби, але незабаром невідомі зіпсували його графіті.

Інтеграції вуличного мистецтва сприяє використання його різновидів у процесі проектування публічного міського простору. У взаємодії з усіма категоріями стейкхолдерів — розробниками, особами, які займаються проектуванням міського середовища, фахівцями, митцями, представниками місцевої громади, бізнесмена-

ми, споживачами, містянами, туристами та ін., слід зважати на різноманітні методи та методики, які дозволили б визначити оптимальний і прийнятний вид вуличного мистецтва в реалізації того чи іншого проєкту розбудови міста. Такими методами можуть бути мепінінг (мапування), опитування / експрес-опитування (офлайн / он-лайн), ігровий воркшоп, рамкова методика, метод спостереження та ін.

Ще одним шляхом залучення вуличного мистецтва до створення культурного ландшафту міста є впровадження дизайн-коду. «Дизайн-код — це комплексний підхід до візуального впорядкування та формування естетики зовнішнього вигляду міста, що також переслідує завдання доступності та зручності користування містом та його інфраструктурою» (Белінський, Бірзул & Зоря, с. 3). Дослідники констатують, що «застосування дизайн-коду в містах світу на сьогоднішній день стає поширеною практикою, але в Україні ця практика ще малорозвинута на рівні виконавців та користувачів» (Белінський, Бірзул & Зоря, с. 3).

Проблема адаптивності вуличного мистецтва в культурне середовище міста корелює з питанням про невідповідність рівнів розвитку урбаністичного простору та сприйняття його людьми, вимогам, які висуває глобалізаційна ера. В. Мироненко та Ю. Демидюк (2013) відзначають, що «парадокс розвитку сучасного урбаністичного середовища полягає в тому, що фізичне місто, схема планування та організації міського простору, застаріває, а його зміст, сприйняття та досвід його використання людиною оновлюється» (с. 105). Засобом, який частково нівелює асиметрію розвитку та сприйняття міста, може стати активне впровадження GPS-навігаторів і QR-кодів для пошуку муралів, графіті та інших різновидів вуличного мистецтва. Дослідники стріт-арту погоджуються, що «публічне мистецтво, безумовно, позитивно трансформує імідж міста» (Станіславська, 2016, с. 113), а «арт-об'єкти можуть стати невід'ємною частиною міста, а в майбутньому навіть його символом» (Мироненко, Демидюк, 2013, с. 106). З. Кайс (2013) наголошує, що «для сучасного міста це означає брендинг та маркетинг міста, коли важливим стає означити, чим саме дане місто відрізняється від усіх інших, в чому його приваблива особливість, відмінність» (с. 34). Таким чином, синтез сучасних інформаційно-комунікаційних ресурсів та вуличного мистецтва трансформує імідж міста, робить його відкритим, туристично привабливим і доступним для сприйняття.

Адаптивності вуличного мистецтва в соціокультурний простір міста сприяє проведення різноманітних проєктів, фестивалів, присвячених урбан-арту. Важливою в цьому процесі є міжнародна співпраця, яка дозволяє не лише популяризувати вуличне мистецтво, об'єднати творчі зусилля художників, митців з усього світу, а й розширити межі культурної комунікації, створити чи поглибити партнерські відносини між представниками вуличного мистецтва та владними інституціями, інтегрувати стріт-арт у культурний код міста.

Висновки. Вуличне мистецтво залишається однією з найсуперечливіших та дискусійних тем у дослідженні урбаністичного середовища. У вітчизняній науковій спільноті та суспільстві загалом немає одностайності щодо трактування цього явища. Сприйняття street art перебуває в бінарній опозиції мистецтво / вандалізм, культуротворчість / візуальний шум. Вуличні митці й досі не охоче «виходять із тіні», оскільки їх діяльність, за винятком санкціонованих міською владою акцій, є незаконною. К. Вальде стверджує, що «лише деякі міські художники розкрили свою особистість... вони часто почувалися ніяково у стерильній атмосфері галереї й обрали власний шлях та захопили свою аудиторію».

Концептуалізація адаптивності вуличного мистецтва в соціокультурний простір міста пов'язана з такими факторами, як: інституалізація, нормативне розмежування понять «вуличне мистецтво» та «вандалізм» (умисне пошкодження майна); створення спеціалізованих комісій, залучення фахівців до оцінки творів вуличних митців. Поглиблення гуманізації міського простору можливе за умов урахування творчого потенціалу стріт-арту під час проєктування міського середовища, активного використання інформаційно-комунікаційних технологій у створенні туристичних путівників арт-об'єктів міста, залучення вуличного мистецтва в реалізацію стратегії конкурентної ідентичності міста, його бренду, розширення міжнародної культурної комунікації через проведення урбан-фестивалів тощо.

Перспективами подальших досліджень є осмислення тематики стихійного та санкціонованого урбан-арту, особливості феномену вуличного митця, закордонний досвід використання вуличного мистецтва у створенні іміджу міста та країни, місце стріт-арту в міжнародній культурній комунікації, комерціалізація вуличного мистецтва тощо.

Список посилань

- Белінський, Я., Бірзул, О., Зоря, Л. (2017). *Дизайн-код як спосіб культурної трансформації міста*. www.culturepartnership.eu. <https://cutt.ly/aRHaa2E>
- Бодріяр, Ж. *Символічний обмін і смерть*. ukrlib.com.ua. <https://ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2266&page=27>
- Гаврилаш, І. С. (2018). Мурали та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності. *Культура України. Серія: Культурологія*, 62, 235–244.
- Гаврилюк, Б. (2018). Український мурал-арт у контексті світового мистецтва. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 37, 241–254.
- Кайс, З. В. (2013). Залучення соціальних інститутів до графіті-дискурсу як шлях подолання вандалізму. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1 (37), 32–39.
- Личкова, В. (2010). Універсалізм і регіоніка в сучасній етнокультурології. *Культурологічна думка*, 2, 48–53.
- Маланюк, В. Я. (2015). Сучасні тенденції у дизайні міського середовища. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*, 40, 69–73.
- Мезенцев, К., Олійник, Н., Мезенцева, Н. (Ред.). (2017). *Урбаністична Україна: в епіцентрі протисторогових змін*. Фенікс.
- Мироненко, В., Демидюк, Ю. (2013). Развитие идей адаптивности в современной городской среде. *Теория та практика дизайну*, 4, 105–112.
- Станіславська, К. І. (2010). Тенденції розвитку художнього графіті у Європі ХХ–ХХІ століття. *Культура і сучасність: альманах*, 2, 182–190.
- Станіславська, К. І. (2016). *Мистецько-видовищні форми сучасної культури*. НАКККиМ.
- Hundertmark, C. (2003). *The Art of Rebellion: World of Streetart*. Gingko Press.
- Lombard, K.-J. (2012). Art crimes: the governance of hip hop graffiti. *Journal for Cultural Research*, 17 (3), 255–278.
- Manco, T. (2004). *Street Logos*. Thames & Hudson, 29 mar. 2004. <https://cutt.ly/bRHsYMr>
- Walde, C. (2007). *Sticker City: Paper Graffiti Art*. www.goodreads.com. https://www.goodreads.com/book/show/1239619.Sticker_City

References

- Belinskyi, Ya., Birzul, O., Zoria, L. (2017). *The design code is a way of cultural transformation of the place*. www.culturepartnership.eu. <https://cutt.ly/aRHaa2E> [In Ukrainian].
- Bodriar, Zh. *Symvolichnyi obmin i smert*. ukrlib.com.ua. <https://ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2266&page=27> [In Ukrainian].
- Havrylash, I. S. (2018). Murals and graphics in contemporary Ukraine: specialties and views. *Kultura Ukrainy. Serii: Kulturolohiia*, 62, 235–244. [In Ukrainian].
- Havryliuk, B. (2018). Ukrainian mural art in the context of light art. *Bulletin of Lviv National Academy of Arts*, 37, 241–254. [In Ukrainian].

- Hundertmark, C. (2003). *The Art of Rebellion: World of Streetart*. Gingko Press. [In Russian].
- Kais, Z. V. (2013). Involvement of social institutions in graffiti discourse as a way to overcome vandalism. *Bulletin of NTU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika*, 1 (37), 32–39. [In Ukrainian].
- Lombard, K.-J. (2012). Art crimes: the governance of hip-hop graffiti. *Journal for Cultural Research*, 17 (3), 255–278. [In Russian].
- Lychkovakh, V. (2010). Universalism and regionalism in modern ethnocultural studies. *Kulturolohiichna dumka*, 2, 48–53. [In Ukrainian].
- Malaniuk, V. Ya. (2015). Modern trends in urban design. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*, 40, 69–73. [In Ukrainian].
- Manco, T. (2004). *Street Logos*. Thames & Hudson, 29 mar. 2004. <https://cutt.ly/bRHsYMr> [In Russian].
- Mezentsev, K., Oliinyk, N., Mezentsseva, N. (Ed.). (2017). *Urban Ukraine: at the epicenter of spatial media*. Feniks. [In Ukrainian].
- Myronenko, V., Demydiuk, Yu. (2013). Development of ideas of adaptability in the modern urban environment. *Teoriia ta praktyka dizainu*, 4, 105–112. [In Russian].
- Stanislavska, K. I. (2010). Trends in the development of artistic graffiti in Europe in the XX–XXI centuries. *Kultura i suchasnist: almanakh*, 2, 182–190. [In Ukrainian].
- Stanislavska, K. I. (2016). *Artistic and entertaining forms of modern culture*. National Academy of Culture and Arts managerial staff. [In Ukrainian].
- Walde, C. (2007). *Sticker City: Paper Graffiti Art*. www.goodreads.com. https://www.goodreads.com/book/show/1239619.Sticker_City [In Russian].

Надійшла до редколегії 06.09.2021